

VZDELANIE AKO DIFERENCUJÚCI FAKTOR RODINNÉHO A REPRODUKČNÉHO SPRÁVANIA

EDUCATION AS A DIFFERENTIAL FACTOR OF FAMILY AND REPRODUCTION BEHAVIOUR

Branislav Šprocha

Abstract

Education is persistently considered as the most powerful factor of demographic behaviour. Educational enrolment and attainment are strongly related to fertility and nuptiality quantum and tempo, and family size. During the last quarter century we are witnessing a significant educational expansion in the countries of the former Eastern Bloc. Such a strong and dynamic expansion of upper-secondary and especially tertiary education could have many implications for family and reproduction behaviour. The main aim of this paper is point out (on the example of Slovakia) the differences in family and reproduction behaviour in connection to educational attainment. We focus primarily on education attainment implications for intensity and timing of fertility and nuptiality, and the size of households (especially in connection with the number of children).

Key words: education attainment, fertility, nuptiality, Slovakia

JEL Code: J11, J12, J13

Úvod

Populácia Slovenska zažíva v posledných dvoch desaťročiach historicky jedinečnú a pomerne dynamicky prebiehajúcu transformáciu vzdelanostnej štruktúry mladých generácií. K jej hlavným znakom patrí predovšetkým snaha o dosahovanie vyšších foriem vzdelania. Práve najvyššie dosiahnuté vzdelanie pritom predstavuje v postmoderných spoločnostiach (a teda aj na Slovensku) jeden z najdôležitejších faktorov reprodukčného a rodinného správania (pozri napr. Kantorová 2004, Rychtaříková 2003 a 2004, Šprocha a Potančoková 2010). Vplyv dosiahnutého vzdelania na proces plodnosti a sobášnosti je možné pozorovať v dvoch základných rovinách. Priamy spája dĺžku štúdia a nekompatibilitu, manželských, rodinných a reprodukčných rolí s aktívnou participáciou na vzdelávaní (napr. Blossfeld a Huinink 1991; Kohler a Ortega 2002). Predlžovanie štúdia a odkladanie ukončenia vzdelanostných dráh potom aktívne podmieňuje časovanie nástupu, manželských, materských a rodičovských rolí.

Vo všeobecnosti sa obdobie štúdia považuje za nekompatibilné s uvedenými rolami (Blossfeld a Huinink 1991; Kohler a Ortega 2002; Kravdal 1998), a preto snahy o dosahovanie vyššieho vzdelania prinášajú v populácii predlžovanie obdobia bezdetnosti a života mimo manželský zväzok. Samotné zvyšovanie vzdelanostnej úrovne a s tým spojené odkladanie ukončenia vzdelanostných dráh nemusí v konečnom dôsledku mať významnejší vplyv na realizovanú plodnosť, alebo úroveň bezdetnosti na konci reprodukčného obdobia (pozri napr. NiBrolcháin a Beaujouan 2012; Beaujouan et al. 2016). Oveľa dôležitejší sa pre proces plodnosti a sobášnosti preto zdá byť nepriamy efekt dosiahnutého vzdelania. Ide najmä o rozdielny objem získaného sociálneho a kultúrneho kapitálu, odlišné hodnotové a normatívne orientácie a preferencie osôb, ako aj odlišné šance uplatnenia sa na formálnom trhu práce a s tým súvisiace rozdiely v socioekonomickej situácii žien. Je preto zrejmé, že s dosiahnutým vzdelaním sú úzko prepojené aj ďalšie významné faktory plodnosti a sobášnosti spojené najmä s niektorými socioekonomickými charakteristikami (napr. ekonomická aktivita, životná úroveň, výška príjmov, úroveň bývania a pod.).

Cieľom príspevku je prostredníctvom výsledkov sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011 analyzovať úroveň realizovanej plodnosti, štruktúry žien podľa počtu narodených detí v prepojení s vekom a najvyšším dosiahnutým vzdelaním. Zameriavame sa pritom na podrobnú klasifikáciu vzdelania (ZŠ+bez základné a bez vzdelania; UbM učňovské bez maturity; SObM stredoškolské odborné bez maturity; UsM učňovské s maturitou; SOsM stredoškolské odborné s maturitou; GYM všeobecné stredoškolské s maturitou; VO vyššie odborné; VŠ I., II., III. vysokoškolské prvého, druhého, tretieho stupňa) použitú v sčítaní so snahou identifikovať, či aj medzi jednotlivými vzdelanostnými skupinami v rámci toho istého stupňa existujú nejaké diferencie v analyzovaných charakteristikách. Snažíme sa tak napríklad odpovedať na otázku, či konečná plodnosť, alebo štruktúra podľa parity žien s I., II., III. stupňom vysokoškolského vzdelania bola rozdielna. Použitím podielu bezdetných podľa veku a vzdelania hodnotíme tiež časovanie prvého materstva. Na tento účel bola využitá metodika navrhnutá HelenBooth (2001), ktorej výsledkom je ukazovateľ SMAFB (singulatemeanage at firstbirth). Ide o obdobu indikátora navrhnutého Johnom Hajnalom (1956) - singulatemeanage at marriage (SMAM), ktorý využívame pri analýze časovania vstupov do prvého manželstva. Oba nás informujú o priemernom počte rokov, ktoré osoba strávila ako bezdetná resp. slobodná do dovŕšenia veku 50 rokov. Druhým hlavným cieľom príspevku je analýza procesu sobášnosti slobodných podľa dosiahnutého vzdelania. Z údajov o zastúpení slobodných podľa veku, pohlavia a jednotlivých vzdelanostných skupín sledujeme rozdiely vo váhe trvalo slobodných osôb na konci reprodukčného veku a časovanie procesu sobášnosti.

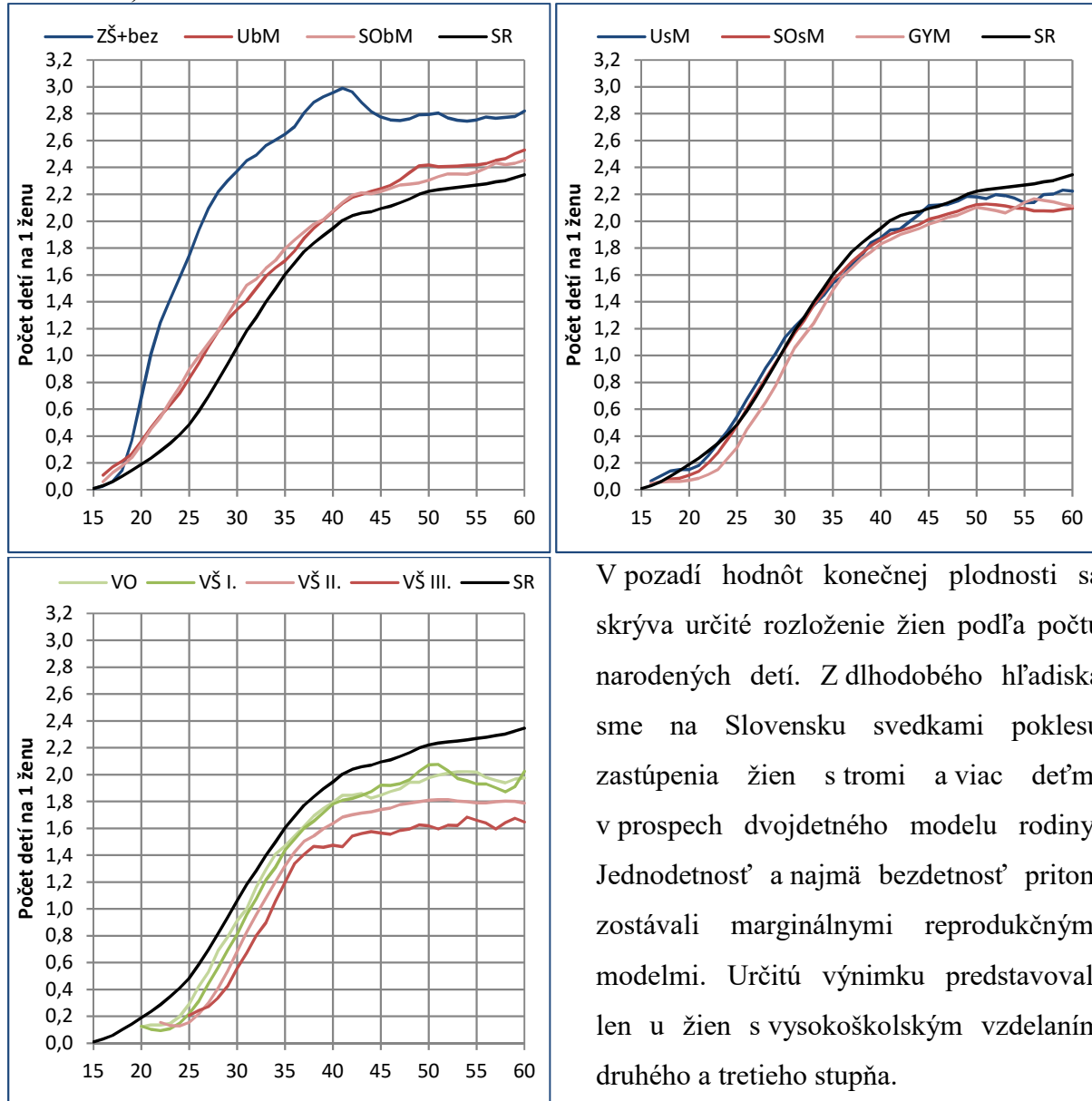
2. Vzdelanie a plodnosť

Výsledky SODB 2011 potvrdili, že jednoznačne najvyššiu kohortnú plodnosť už od najmladšieho veku dosahujú na Slovensku ženy bez vzdelania alebo s nanajvýš základným vzdelaním. Na konci reprodukčného veku v priemere na jednu z nich pripadalo približne 2,8 dieťaťa. Ich plodnosť bola výrazne vyššia aj v porovnaní s ďalšími dvomi nízkymi vzdelanostnými stupňami. Ženy s učňovským a odborným vzdelaním bez maturity dosahovali síce tiež nadpriemernú plodnosť, no tá bola len na sklonku reprodukčného veku vyššia len o približne 0,1–0,2 dieťaťa. Oveľa väčšie diferencie v realizovanej plodnosti nachádzame v mladšom veku. V prípade žien s najnižším vzdelaním je to vo vekových skupinách 27–30 rokov, keď priemerný počet detí pripadajúci na jednu ženu s nanajvýš základným vzdelaním bol o takmer 1,4 dieťaťa vyšší ako celoslovenský priemer. U žien s učňovským a stredoškolským odborným vzdelaním bez maturity sa rozdiel vo veku 25–29 rokov pohyboval na úrovni 0,3–0,4 dieťaťa. Uvedený jav súvisí nielen s vyššou plodnosťou, ale aj skorším časovaním začiatku reprodukcie týchto žien. Naopak v druhej polovici reprodukčného veku sa diferencie znižujú, keďže u žien s nižším vzdelaním dochádza ku kompletizácii veľkosti rodiny, kým naopak u vzdelanejších osôb sme skôr svedkami dobiehania a realizácie odložených reprodukčných zámerov.

Ženy s úplným stredoškolským vzdelaním učňovským, odborným či všeobecným sa len v minimálnej miere odlišovali svojou realizovanou reprodukciou od celoslovenského priemeru. V staršom veku skôr platilo, že tieto ženy mali nižšiu konečnú plodnosť niečo nad hranicou dvoch detí. Naopak v mladšom veku predovšetkým u absolventiek gymnázií môžeme identifikovať určité zaostávanie ako dôsledok neskoršieho začiatku reprodukcie. Naopak ženy s učňovským vzdelaním s maturitou mali v prvej polovici reprodukčného veku predsa len o niečo vyššiu kohortnú plodnosť, čo by signalizovali skorší začiatok spomedzi žien s úplným stredoškolským vzdelaním. Ženy s terciárnym vzdelaním patria jednoznačne k osobám s najnižšou kohortnou plodnosťou výrazne pod hranicou celoslovenského priemeru. Rovnako tiež môžeme povedať, že čím vyšší stupeň vysokoškolského vzdelania dosiahli, tým ich realizovaná plodnosť bola nižšia. Najmenšie diferencie v konečnej plodnosti v porovnaní s celoslovenským priemerom nachádzame u žien s vyšším odborným vzdelaním a prvým stupňom vysokoškolského vzdelania. Získané údaje tak potvrdzujú, že aj pri podrobnejšom rozčlenení vzdelanostných stupňov zostáva zachovaný vzdelanostný gradient a s dosiahnutím každého vyššieho stupňa vzdelania sa úroveň realizovanej plodnosti. Platí to aj v rámci

vysokoškolského vzdelania, keď naša analýza poukázala na nezanedbateľné diferencie medzi prvým, druhým a tretím terciárnym stupňom.

Graf 1–3: Kohortná plodnosť žien podľa veku a najvyššieho dosiahnutého vzdelania na Slovensku, SODB 2011

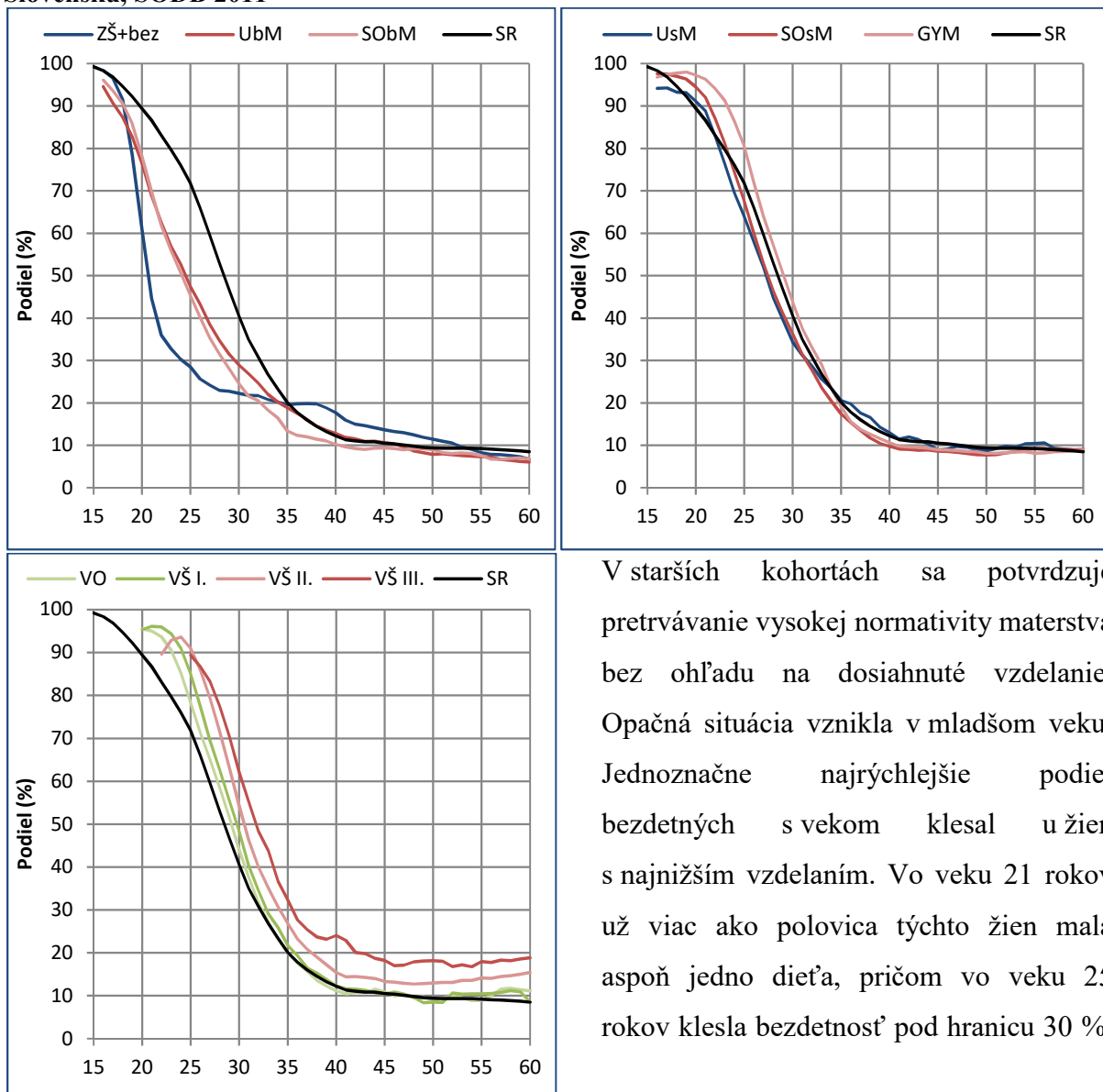

V pozadí hodnôt konečnej plodnosti sa skrýva určité rozloženie žien podľa počtu narodených detí. Z dlhodobého hľadiska sme na Slovensku svedkami poklesu zastúpenia žien s tromi a viac deťmi v prospech dvojdetného modelu rodiny. Jednodetnosť a najmä bezdetnosť pritom zostávali marginálnymi reprodukčnými modelmi. Určitú výnimku predstavovali len u žien s vysokoškolským vzdelaním druhého a tretieho stupňa.

Z pohľadu trvalej bezdetnosti sa ostatné vzdelanostné skupiny tak významne od celoslovenského priemeru neodlišovali. Na druhej strane jednodetnosť bola značne atypický reprodukčný model najmä pre ženy s nízkym vzdelaním. Tieto, ak sa stali matkou mali vysokú šancu, že sa im narodí viac ako jedno dieťa. Práve u žien s učňovským, odborným vzdelaním bez maturity a najmä základným vzdelaním nachádzame najvyššie zastúpenie osôb s tromi a viac deťmi. Preto menej častým v ich prípade bol aj dvojdetný model rodiny. Ten sa naopak stal dominantným predovšetkým u žien s učňovským, stredoškolským odborným

a všeobecným vzdelaním s maturitou. Nadpriemerné zastúpenie žien s dvomi deťmi nachádzame aj u osôb s vyšším odborným a prvými dvomi stupňami terciárneho vzdelania. V mladšom veku sú identifikované rozdiely v štruktúre žien podľa počtu detí výsledkom nielen odlišnej intenzity plodnosti podľa parity, ale významnú úlohu tiež zohráva časovanie materstva. Vo všeobecnosti sa pritom ukazuje, že ak žena na Slovensku začne svoju reprodukčnú kariéru skôr má vyššie šance stať sa matkou väčšieho počtu detí. Určitý nepriamy obraz o materských štartoch podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania ženy nám ponúkajú grafy 4–6 prezentujúce vývoj podielu bezdetných podľa veku. Ako sme spomenuli vyššie, na konci a po skončení reprodukčného veku sme výraznejšie diferencie v trvalej bezdetnosti s výnimkou najvzdelanejších žien nezaznamenali.

Graf 4–6: Podiel bezdetných žien podľa veku a najvyššieho dosiahnutého vzdelania na Slovensku, SODB 2011

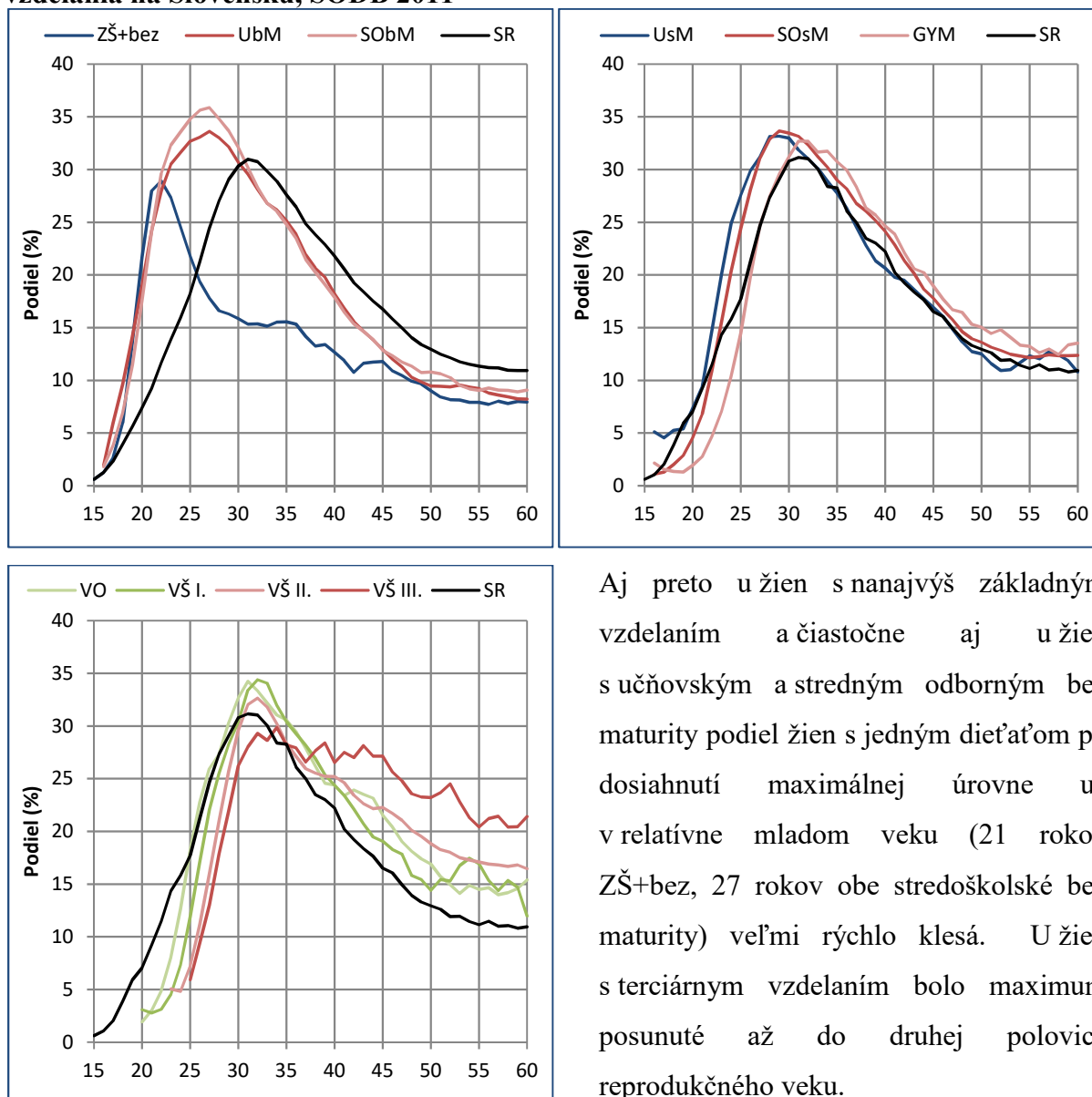

V starších kohortách sa potvrdzuje pretrvávajúce vysokej normativity materstva bez ohľadu na dosiahnuté vzdelanie. Opačná situácia vznikla v mladšom veku. Jednoznačne najrýchlejšie podiel bezdetných s vekom klesal u žien s najnižším vzdelaním. Vo veku 21 rokov už viac ako polovica týchto žien mala aspoň jedno dieťa, pričom vo veku 25 rokov klesla bezdetnosť pod hranicu 30 %.

Výrazne nižšiu bezdetnosť v mladšom veku mali aj ženy s učňovským a odborným vzdelaním bez maturity. Už vo veku 25 rokov polovica z nich sa aspoň raz stala matkou. Najmenšie odchýlky od celoslovenského priemeru nachádzame v celom sledovanom vekovom spektre u žien s úplným stredoškolským vzdelaním. Medzi najmladšími vekmi len ženy so všeobecným stredoškolským vzdelaním s maturitou mali o niečo vyššiu bezdetnosť. U osôb s vyšším odborným a všetkými tromi stupňami terciárneho vzdelania bola bezdetnosť nadpriemerná v celom reprodukčnom období..

Jednodetnosť bola najmä doménou najvzdelanejších žien. V mladšom veku sa na zastúpení žien s jedným dieťaťom odrážalo odlišné časovanie materských štartov, ako aj samotné šance na porodenie druhého dieťaťa.

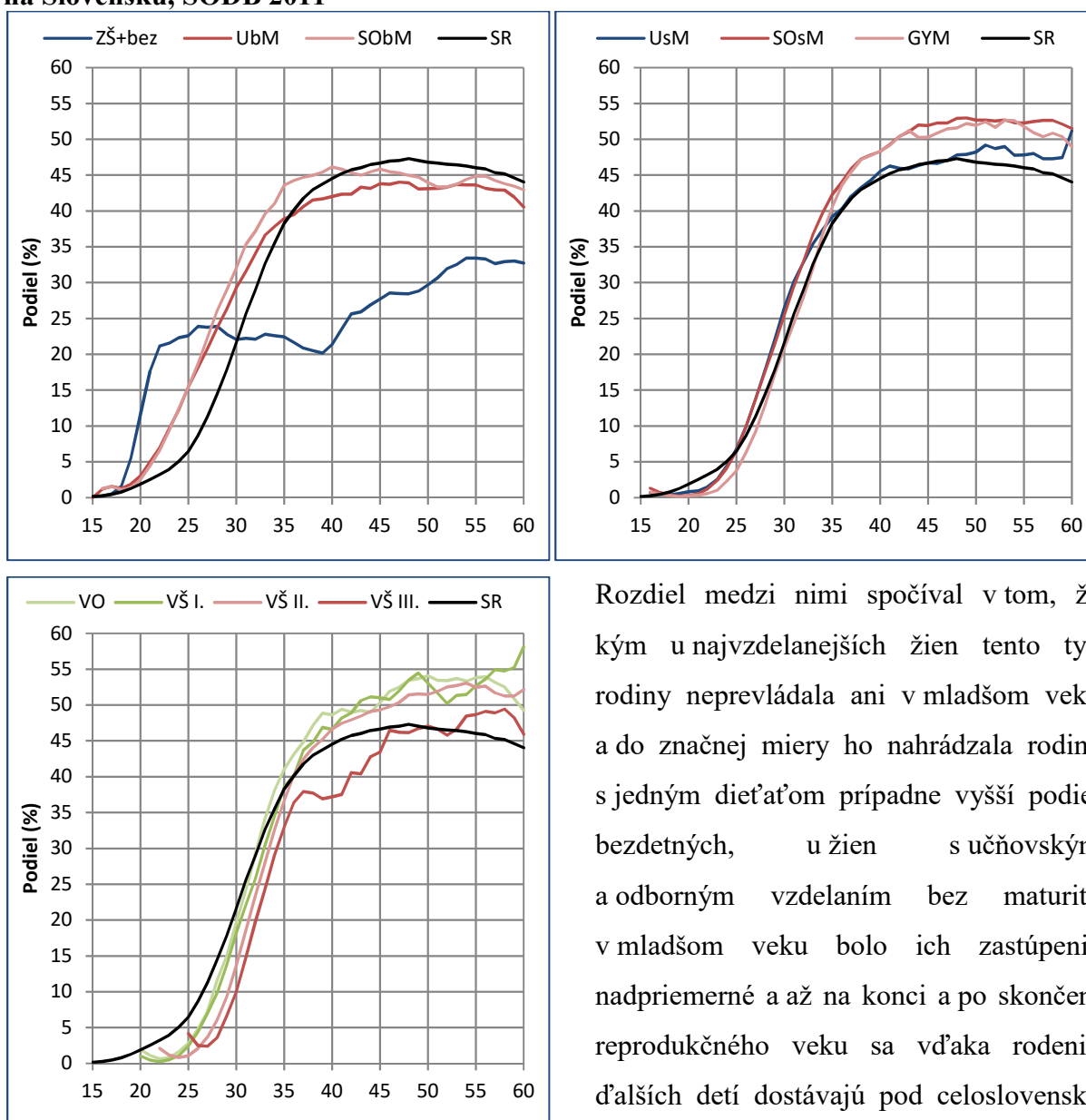
Graf 7–9: Podiel žien s jedným dieťaťom podľa veku a najvyššieho dosiahnutého vzdelania na Slovensku, SODB 2011

Aj preto u žien s najvyšším základným vzdelaním a čiastočne aj u žien s učňovským a stredným odborným bez maturity podiel žien s jedným dieťaťom po dosiahnutí maximálnej úrovne už v relatívne mladom veku (21 rokov ZŠ+bez, 27 rokov obe stredoškolské bez maturity) veľmi rýchlo klesá. U žien s terciárnym vzdelaním bolo maximum posunuté až do druhej polovice reprodukčného veku.

Dvojdetný model rodiny príznačný pre obdobie minulého politického režimu a najmä ženy narodené na konci 50. a v 60. rokoch bol podľa výsledkov SODB 2011 najčastejšie doménou žien so stredoškolským odborným a všeobecným vzdelaním s maturitou, ako aj žien s vyšším odborným a prvými dvomi stupňami terciárneho vzdelania. V ich prípade tvorili tieto osoby viac ako polovicu z populačného ročníka. Na úrovni celoslovenského priemeru sa pohybovali ženy s učňovským vzdelaním s maturitou. O niečo nižšie zastúpenie ako bol celoslovenský priemer nachádzame u žien s vysokoškolským vzdelaním tretieho stupňa a u žien s neúplným stredoškolským vzdelaním.

Graf 10–12: Podiel žien s dvomi deťmi podľa veku a najvyššieho dosiahnutého vzdelania na Slovensku, SODB 2011

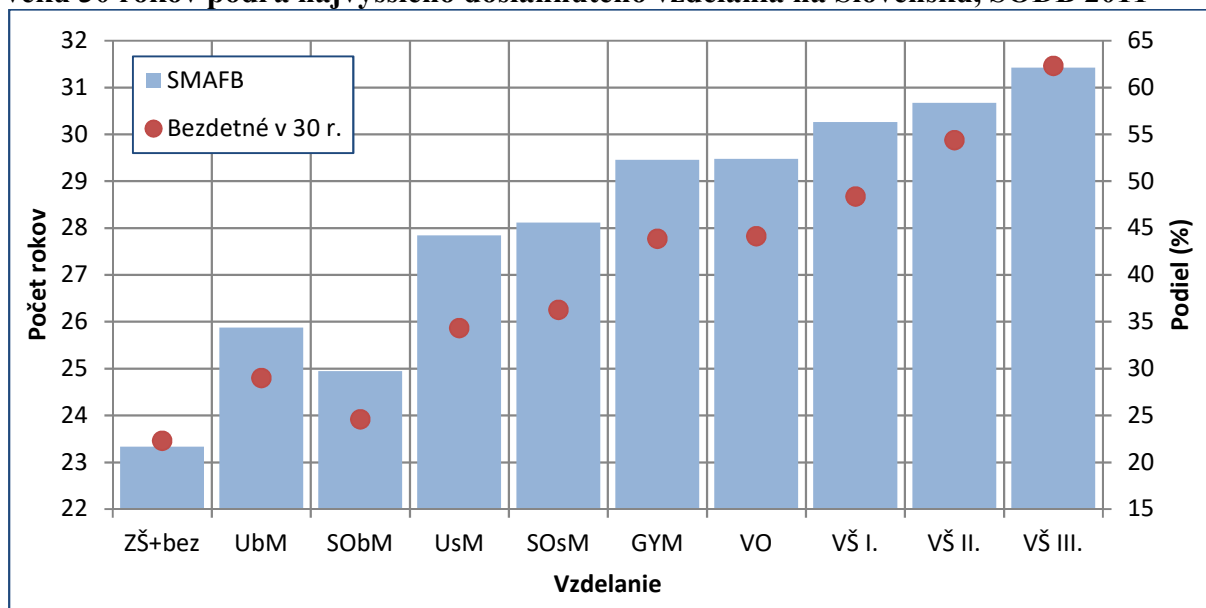
Zdroj: ŠÚ SR SODB 2011, výpočty autora

Rozdiel medzi nimi spočíval v tom, že kým u najvzdelanejších žien tento typ rodiny neprevládala ani v mladšom veku a do značnej miery ho nahrádzala rodina s jedným dieťaťom prípadne vyšší podiel bezdetných, u žien s učňovským a odborným vzdelaním bez maturity v mladšom veku bolo ich zastúpenie nadpriemerné a až na konci a po skončení reprodukčného veku sa vďaka rodeniu ďalších detí dostávajú pod celoslovenský priemer.

Najmenej typickým bol model rodiny s dvomi deťmi u žien s najnižším vzdelaním. Zaujímavosťou pritom tiež je, že vďaka atypickému časovaniu materských štartov a pomerne vysokým šanciam stať sa matkou aj ďalších detí práve u žien so základným a čiastočne aj učňovským a odborným bez maturity bol podiel žien s dvomi deťmi v mladšom veku výrazne nadpriemerný. U vzdelanejších žien sa pohyboval na celorepublikovej úrovni, prípadne ako tomu bolo u žien s terciárnym vzdelaním, nachádzal sa dlhodobo pod týmto priemerom a až s dobiehaním odložených detí v druhej polovici reprodukčného veku začal prevládať.

Odlíšné časovanie materských štartov sa prejavuje aj na počte rokov, ktorá osoba prežije ako bezdetná. Na základe ukazovateľa SMAFB (singulatemeanage at firstbirth) môžeme v podstate potvrdiť pozitívny vzdelanostný gradient, keď s každým ďalším vzdelanostným stupňom sa predlžuje aj obdobie bezdetnosti. Kým u žien s nanajvyšším základným vzdelaním SMAFB dosahoval len niečo viac ako 23 rokov, u žien s tretím stupňom terciárneho vzdelania to bolo viac ako 31 rokov. Okrem toho sa ukázalo, že nielen medzi hlavnými stupňami vzdelania existujú rozdiely, ale aj medzi jednotlivými typmi toho istého stupňa. Napríklad v rámci terciárneho vzdelania SMAFB signifikantne rastie smerom k najvyššiemu z nich. Podobne môžeme vidieť, že neskôr sa matkami stávajú ženy so všeobecným stredoškolským vzdelaním s maturitou ako ženy s učňovským alebo odborným vzdelaním s maturitou.

Graf 13: Priemerný počet rokov v bezdetnosti (SMAFB) a podiel bezdetných žien vo veku 30 rokov podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania na Slovensku, SODB 2011

Zdroj: ŠÚ SR SODB 2011, výpočty autora

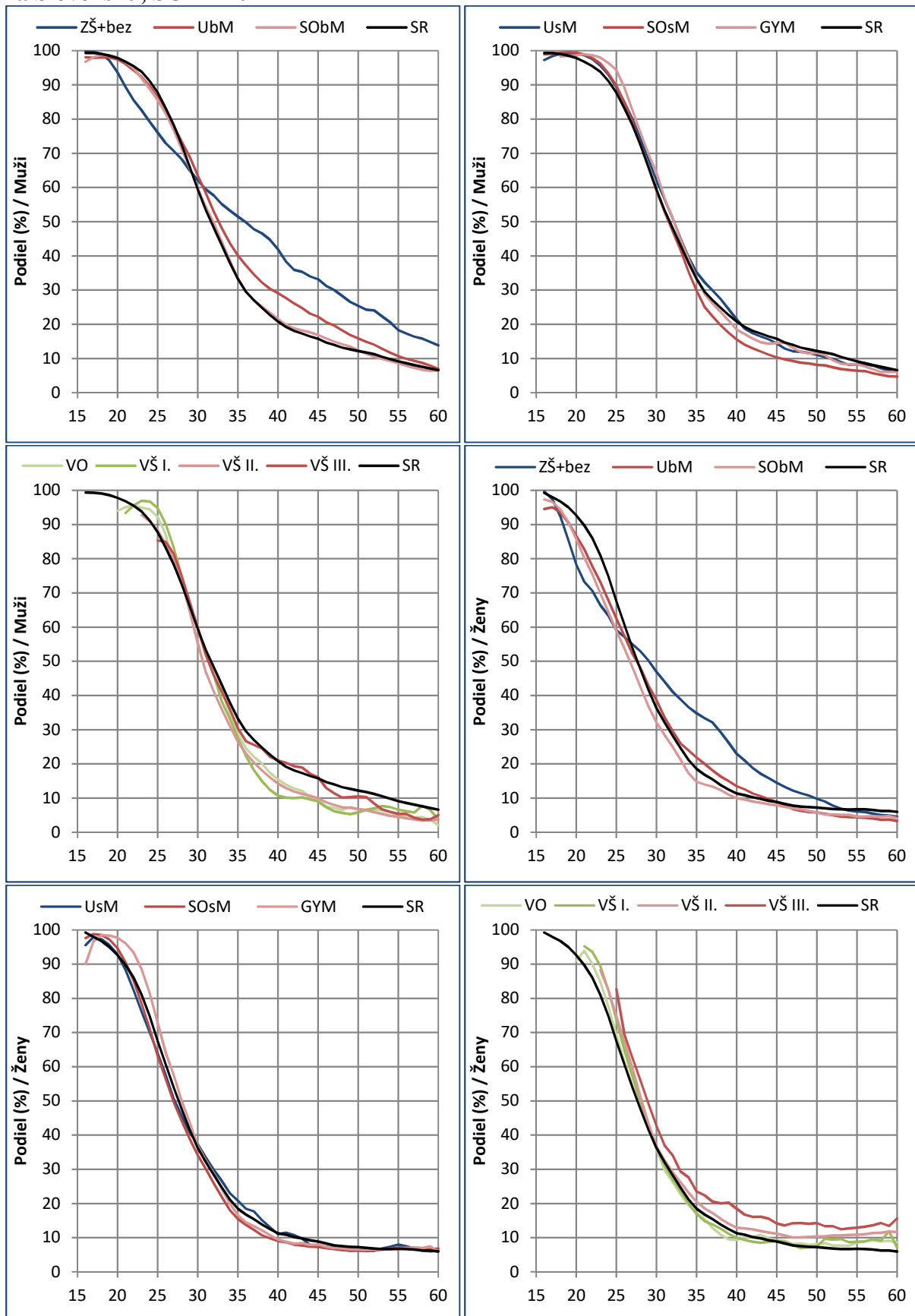
Pre doplnenie k problematike vzťahu medzi najvyšším dosiahnutým vzdelaním a časovaním prvého materstva v grafe 13 ešte doplníme aj podiel bezdetných žien vo veku 30 rokov. Aj v tomto prípade je zjavný pozitívny vzdelanostný gradient. U žien s najnižším vzdelaním osoby bez skúsenosti s materstvom do dovŕšenia 30. roku života už netvorili ani jednu štvrtinu. V skupine žien s učňovským a odborným vzdelaním bez maturity to bolo len približne 25–30 %. V prípade, že žena získala maturitu, sa bezdetnosť dostala v tomto veku nad hranicu jednej tretiny (ženy s učňovským vzdelaním s maturitou), resp. prekročili úroveň 36 % (stredné odborné s maturitou). Ešte vyššiu bezdetnosť dosahovali ženy s úplným všeobecným stredoškolským vzdelaním a vyššou odbornou školou (viac ako 44 %). U žien s terciárnym vzdelaním podiel bezdetných v polovici reprodukčného veku rástol od niečo viac ako 48 % po 63 % (III. stupeň vysokoškolského vzdelania). V prípade najvzdelanejších žien Slovenska sa tak ešte približne polovica z nich v polovici svojho reprodukčného veku nestala ani raz matkou.

3. Vzdelanie a sobášnosť

Pre prostredie Slovenska bol z pohľadu sobášnosti dlhodobo typickým znakom skorý vstup do manželstva a takmer univerzalita života v manželskom zväzku. Bez skúseností s manželstvom na konci reprodukčného veku zostávala len približne desatina mužov a 5 % žien. Ako ukazujú výsledky zo sčítania 2011, po dovŕšení 50. roku života to platilo v podstate takmer bez ohľadu na dosiahnuté vzdelanie mužov a žien. Univerzalita sobášnosti sa tak prejavila aj medzi jednotlivými vzdelanostnými skupinami. Určitú výnimku predstavovali len muži s najnižším vzdelaním (základné a bez vzdelania) a ženy s najvyšším vzdelaním (III. stupeň vysokoškolského vzdelania), u ktorých podiel slobodných na konci a po skončení reprodukčného veku bol mierne nad celoslovenským priemerom. Na druhej strane ešte upozorníme na podiel slobodných u najvzdelanejších mužov, u ktorých situácia bola do určitej miery opačná. Podiel slobodných mužov s vyššou odbornou alebo prvým a druhým stupňom vysokoškolského vzdelania vo veku nad 35 rokov dosahoval nižšie hodnoty ako ukazoval celoslovenský priemer. Jednoznačne najviac sa k zastúpeniu slobodných v populácii Slovenska približovali muži a ženy s učňovským odborným a všeobecným vzdelaním s maturitou.

V mladšom veku (35–45 rokov) získané výsledky poukazujú na postupne sa formujúce väčšie rozdiely medzi jednotlivými vzdelanostnými skupinami z pohľadu zastúpenia slobodných osôb. Asi najzaujímavejšia situácia vzniká u mužov a žien s najnižším vzdelaním.

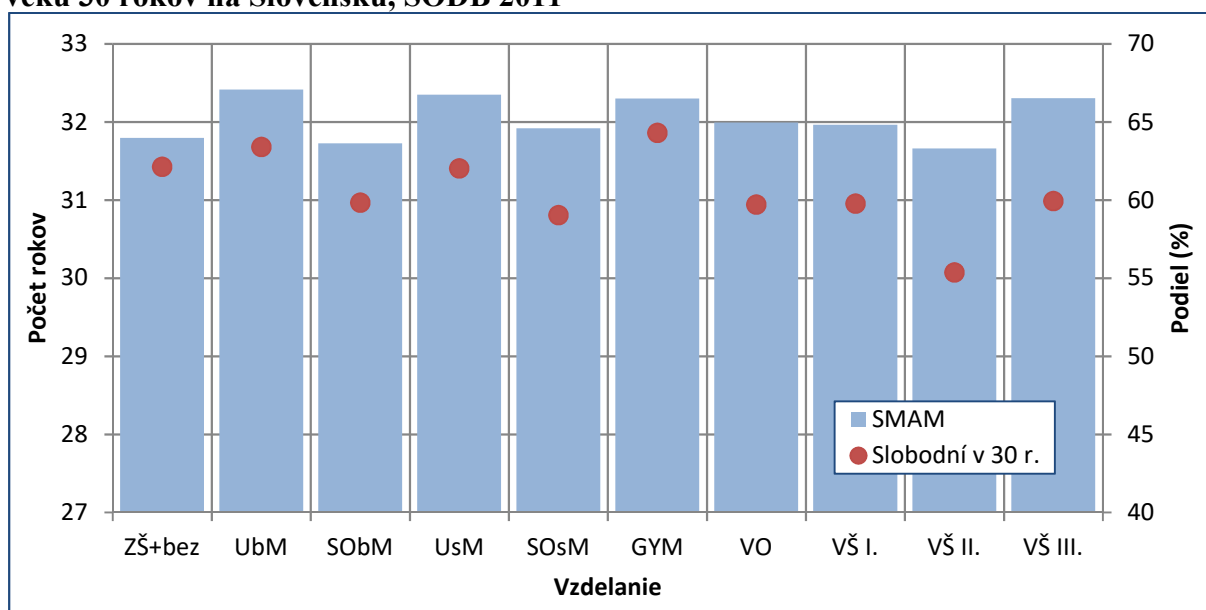
Graf 14–19: Podiel slobodných osôb podľa veku a najvyššieho dosiahnutého vzdelania na Slovensku, SODB 2011

Zdroj: ŠÚ SR SODB 2011, výpočty autora

Skorý začiatok manželských štartov a s ním spojené podpriemerné zastúpenie slobodných v prvej polovici reprodukčného veku sa neskôr nepotvrzuje a jednoznačne v tejto vzdelanostnej skupine nachádzame výrazne nadpriemerný podiel slobodných. V menšej miere to platí aj v prípade mužov s učňovským vzdelaním bez maturity. Potvrzuje sa tak, že osoby s nízkym a veľmi nízkym vzdelaním v posledných dvoch desaťročiach častejšie zostávajú žiť mimo manželský zväzok, volia formu kohabitácií a najmä na strane mužov nepredstavujú vhodných manželských partnerov. Opačná situácia je u najvzdelanejších mužov, kde aj v druhej polovici reprodukčného veku identifikujeme podpriemerné zastúpenie slobodných. Vzdelanejší muži sa ukazujú naopak ako „výhodná partia“ a len v malej miere zostávajú slobodní. Odlišná situácia zostáva však u najvzdelanejších žien. Absolventky vysokoškolského štúdia zdá sa majú určité problémy na sobášnom trhu nájsť si adekvátneho partnera a častejšie zostávajú slobodné. Do určitej miery by pri vysokej vzdelanostnej homogamii k tomu mohla pomáhať aj výrazne vyššia snaha žien ukončovať terciárne vzdelanie. Tým vznikajú v mladých generáciách osôb pomerne značné rozdiely v dokončenom vzdelaní, ktoré môžu vytvárať určitý nedostatok vhodných mužských partnerov na sobášnom trhu. Z pohľadu časovania prvých sobášov v jednotlivých vzdelanostných skupinách hodnoty ukazovateľa SMAM poukazujú na pomerne malé diferencie u mužov, kým u žien skôr nachádzame rozloženie v tvare písmena U. To znamená, že u osôb s najnižším a najvyšším vzdelaním nachádzame skôr vyššie hodnoty SMAM a u žien s neúplným stredoškolským naopak nižšie.

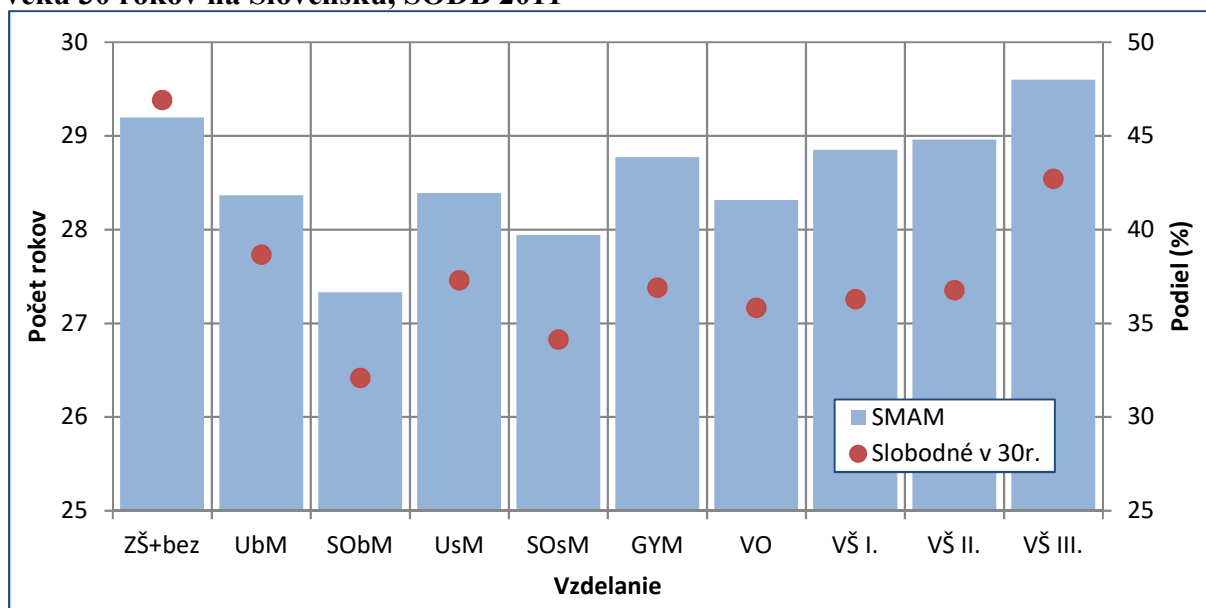
Graf 20: Priemerný vek pri prvom manželstve (SMAM) a podiel slobodných mužov vo veku 30 rokov na Slovensku, SODB 2011

Zdroj: ŠÚ SR SODB 2011, výpočty autora

V prípade najmenej vzdelaných žien je to výsledok koexistencie skorého vstupu do manželstva u časti žien a tiež vyššieho podielu osôb, ktoré do manželstva nevstúpili. V prípade najvzdelanejších sa však prejavuje aj neskorší začiatok manželstva. Detailnejšie výsledky SMAM, ako aj podielu slobodných osôb v jednotlivých vzdelanostných skupinách vo veku 30 rokov prezentujú grafy 20 a 21.

Graf 21: Priemerný vek pri prvom manželstve (SMAM) a podiel slobodných žien vo veku 30 rokov na Slovensku, SODB 2011

Zdroj: ŠÚ SR SODB 2011, výpočty autora

Zhrnutie

Výsledky analýzy potvrdili existenciu rozdielov v realizovanej plodnosti, štruktúre žien podľa počtu narodených detí, ako aj v podiely slobodných a časovaní materských a manželských štartov na Slovensku medzi jednotlivými vzdelanostnými skupinami. Jednoznačne najvyššiu plodnosť stále dosahujú ženy s najnižším vzdelaním. Nadpriemerné počty detí na ženu pripadajú aj u osôb s učňovskou a odbornou strednou školou bez maturity. Naopak vyššie vzdelanie sa odráža pod nižšiu kohortnú i konečnú plodnosť. Vo všeobecnosti sa tak dá potvrdiť prítomnosť negatívneho vzdelanostného gradientu, keď s rastúcim vzdelaním klesá plodnosť. Platí to aj u žien s terciárnym vzdelaním, keď naša analýza identifikovala existujúce diferencie medzi jednotlivými stupňami. Príčiny vyššej plodnosti žien s nízkym vzdelaním sa už tradične spájajú so skorším časovaním začiatku materských dráh a tiež častejším príklonom k početnejším rodinám pri nižšom zastúpení jednodetnosti a dvojdetnosti. Naopak

u najvzdelanejších žien sme identifikovali o niečo vyššiu bezdetnosť, ale tiež častejšiu jednodetnosť.

Z pohľadu sobášnosti analyzované údaje zo sčítania poukázali na nadpriemerné zastúpenie slobodných mužov a žien medzi najmenej vzdelanými osobami. U žien táto situácia vznikala tiež u absolventiek vysokých škôl, kým u mužov vysokoškolsky vzdelaní muži vykazovali podpriemerné zastúpenie slobodných. Vzhľadom na vyššie podiely slobodných v druhej polovici reprodukčného veku môžeme očakávať, že u osôb s nanajvyš základným alebo stredoškolským vzdelaním bez maturity (a najmä u mužov) bude podiel trvalo slobodných ďalej rásť a výraznejšie prekročí úroveň, ktorú dosahujú najvzdelanejší muži a tiež ženy. V prípade prvej skupiny sa navyše zdá, že ich pozícia s celkovo podpriemernou váhou slobodných by mohla byť aj do budúcnosti zachovaná. V prípade žien s nízkym vzdelaním môže byť rodičovstvo v mladom veku určitou formou reprodukčnej stratégie, ako redukovať neistotu vo svojich životných dráhach. Vzhľadom na ich problematickú situáciu na trhu práce, nízke príjmy môžeme predpokladať, že náklady stratených príležitostí sú nízke až zanedbateľné. Súčasne tieto ženy vzhľadom na vysokú mieru manželskej homogamie majú nižšie šance na stabilný partnerský (manželský) zväzok, častejšie zostávajú trvalo slobodné, pretože manželský zväzok s rovnakým partnerom im neprináša žiadne veľké výhody.

Analýza časovania manželských štartov u mužov priniesla na prvý pohľad rozporuplné výsledky. Vo všeobecnosti nenachádzame medzi jednotlivými vzdelanostnými skupinami nijaké výraznejšie diferencie v hodnotách ukazovateľa SMAM. V prípade najmenej vzdelaných však predsa len môžeme vidieť, rýchlejšie ubúdanie podielu slobodných v mladom veku, ktoré však na druhej strane kompenzuje vyššia váha slobodných v druhej polovici reprodukčného intervalu. U žien platí, že v priemere neskôr do manželstva vstupujú najmenej a najviac vzdelané osoby. Aj v tomto prípade platí, že v prvej menovanej skupine je hodnota SMAM ovplyvnená relatívne vyšším podielom slobodných osôb v staršom veku.

Pod'akovanie

Príspevok je výsledkom projektu VEGA č. 2/0057/17 „Najvyššie dosiahnuté vzdelanie a jeho vplyv na transformujúce sa rodinné a reprodukčné správanie žien na Slovensku“.

Literatúra

- BEAUJOUAN, E., BRZOWSKA, Z., ZEMAN, K. 2016: The limited effect of increasing educational attainment on childlessness trends in twentieth-century Europe, women born 1916–65. *Population Studies*, 70, 3, p. 275–291.
- BLOSSFELD, H.P., HUININK, J. 1991: Human capital investments or norms of role transition? How women's schooling and career affect the process of family formation. *American Journal of Sociology* 97, 1, s. 143–168.
- BOOTH, H. 2001: Trends in mean age at first birth and first birth intervals in the Pacific Islands. *Genus*, LVII, 3–4, 165–190.
- HAJNAL, J. 1956: Age at Marriage and Proportions Marrying. *Journal of Population Studies*, 7, 115–136.
- KANTOROVÁ, V. 2004: Education and entry into motherhood: The Czech Republic during the state socialism and the transition period (1970–1997). *Demographic Research, Special Collection* 3, Article 10, s. 245–274.
- KOHLER, H. P., ORTEGA, J. A. 2002: Tempo-Adjusted Period Parity Progression Measures, Fertility Postponement and Completed Cohort Fertility. *Demographic Research*, 6, 6, s. 91–144.
- KRAVDAL, Ø. 1994: The importance of economic activity, economic potential and economic resources for the timing of first births in Norway. *Population Studies*, 48, 2, s. 249–267.
- NÍ BROLCHÁIN, M., BEAUJOUAN, E. Fertility postponement is largely due to rising educational enrolment. *Population Studies*, 2012, 66, 3, p. 311–327.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2003: Diferenční plodnost v České republice podle rodinného stavu a vzdělání v kohortní perspektivě. In: Hamplová, D. – Rychtaříková, J. – Pikálová, S. (eds.): *České ženy. Vzdělání, partnerství, reprodukce*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, s. 40–82.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2004: Změny v generační plodnosti v České republice s zaměřením na vzdělání žen. *Demografie*, 46, 2, s. 77–90.
- ŠPROCHA, B., POTANČOKOVÁ, M. 2010: *Vzdelanie ako diferečný faktor reprodukčného správania*. Bratislava: INFOSTAT.

Kontakt

Branislav Šprocha

Institute for Forecasting SAS; Demographic Research Centre - INFOSTAT

Šancová 56; Leškova 16

Bratislava, Slovak Republic

branislav.sprocha@gmail.com